

«Donar gat per llebre»: les estratègies argumentatives en l'obra política de Joan Fuster

ENRIC PORTALÉS
Universitat Jaume I

1. INTRODUCCIÓ

El treball següent és una aproximació a la llengua literària de Joan Fuster des de l'òptica de l'estàndard fabrià. La intenció és mostrar com Fuster segueix d'una manera gairebé confessional les normes del gramàtic en l'elaboració dels seus escrits, i això, malgrat les diverses crítiques o recomanacions que rep al llarg de la seva vida dels escriptors o gramàtics que l'envolten.

Tot i que l'anàlisi d'aquesta recerca té una base epistemològica posterior a Fabra, la seua genialitat presenta certs reguitzells d'astúcia lingüística que podem relacionar amb l'esquelet argumentatiu fusterià.

2. L'ARGUMENTACIÓ LINGÜÍSTICA

Hi ha un acord unànim actualment a defensar l'estudi de l'argumentació com un component fonamental en la interacció comunicativa. L'argumentació és la base de l'ensenyament i de l'aprenentatge i, per tant, de qualsevol procés cognoscitiu. La discussió (física o mental) enfronta dues postures encontrades per arribar a una conclusió satisfactòria en la majoria dels casos, sobretot, quan fonamenta la reflexió individual.¹

L'estudi de l'argumentació té un vessant retòric que es pot considerar general a totes les llengües, i un altre, que es fonamenta en l'obra d'Anscombe i Ducrot (1983), que defensen la idea que l'argumentació es troba en la llengua, és a dir, és

1. El professor Laborda (2006) justifica d'una manera ben encertada aquest interès amb una visió històrica.

connatural a l'enunciat i es determina per la mateixa forma lingüística. Així, doncs, si els mecanismes retòrics podrien situar-se en una mena de *superllenguatge*, els mecanismes lingüístics serien particulars de cada llengua.

3. LA LLENGUA DE JOAN FUSTER: ESTAT DE LA QÜESTIÓ

L'estil de Joan Fuster ha estat profusament estudiat en articles, llibres, monografies, tesis, que, en bona part, conflueixen a titllar-lo de pragmàtic. Es tracta d'un pragmatisme de qui vol una llengua útil que es manifesta en l'equilibri entre allò particular i allò més general, entre les expressions col·loquials i aquelles que s'ajusten a l'estàndard; en definitiva, un resum lúcid i reeixit de la llengua que tots desitjaríem que s'estudiés a les escoles i se sentís o llegís als mitjans de comunicació.

En general, les característiques de l'estil fusterià es fonamenten en l'essència mateixa d'un discurs dialògic. L'autor estableix un diàleg amb si mateix de tal manera que la majoria de les afirmacions són rebatudes o revisades en el moment d'escriure-les.

Aquesta dinàmica aprofita trets distintius de la llengua oral (el·lipsis, autocorreccions, hipèrboles, marcadors orals...), la finalitat dels quals és no sols establir aquell equilibri del qual parlàvem entre l'estàndard i el col·loquial, sinó la creació d'una llengua apta per a la comunicació contemporània.

4. FUSTER I FABRA

En primer lloc, cal destacar la profunda admiració que Fuster sentia per Fabra. Una admiració que el feia divergir sovint de les solucions ortogràfiques i gramaticals dels seus amics Sanchis i Giner (Ferrando, 2000), que preferien opcions més acostades als parlars valencians. Fuster defuig contínuament formes que puguen associar-se a un valencianisme localista i exclouent.

El seguiment de Fabra fa que Fuster hagi de discutir l'opinió dels gramàtics valencians que topen, de vegades, amb les opcions del barceloní (Fuster, 2000, p. 225):²

Doncs, aprofitem els avantatges del català del Principat, i, si ho considerem prudent, flexibilitzem-lo, acostant-lo a les nostres modalitats particulars, però sense destruir-ne la coherència.

Fuster prefereix la morfologia fabriana, perquè està «perfectament sistematitzada» enfront del caos que domina l'escriptura al País Valencià. Tanmateix, Giner critica aferrissadament aquesta preferència, perquè veu que és difícil d'introduir a

2. És molt recomanable la lectura de la correspondència entre Fuster, Sanchis i Giner (Fuster, 2000) pel que respecta a l'aprofundiment d'aquest apartat.

les escoles i als mitjans de comunicació valencians, encara que s'excusi sovint en aquesta argumentació perquè no està d'acord amb algunes d'aquelles solucions (la substitució pronominal del datiu, per exemple).

Només hem trobat lleugeres crítiques de Fuster a una ultracorrecció feta a Barcelona que li afegeix el possessiu *llurs* (ja sabem com en defensava l'ús Fabra)³ o li canvia algun castellanisme que ell considera tolerable per «un gloriós mot paralític» (Fuster, 1968b, p. 16).

En definitiva, la postura de Fuster és (ja ho hem dit) la d'un escriptor compromès amb un model de llengua (el de Fabra) perquè el considera útil, modern i pràctic.

5. LES NOMINALITZACIONS, EL NOM

La tradició gramatical estudia la nominalització semàntica com una eina de condensació informativa; tanmateix, els estudis actuals incideixen en el valor reformulador, anafòric i, sovint, argumentatiu d'aquestes nominalitzacions semàntiques (Halliday, 1998, p. 197).

El procés de nominalització metafòrica presenta com a entitats elements que haurien d'expressar-se com a processos o qualitats (Salvador, 2000, p. 73). Es tracta d'un recurs ben explotat en els textos científicotècnics amb la finalitat de fer progressar el coneixement.

És la mateixa finalitat que Halliday aplica a la comprensió o interiorització de determinats processos científics expressats mitjançant una metàfora gramatical que reconstrueix una experiència humana precedent i que demana una educació lingüística eficaç per a la seua correcta interpretació. En aquest sentit, Fabra fa una definició que no té res a envejar a la teoria del mateix Halliday (Fabra, 2002 [1956], § 24a):

La llengua posseeix noms, no solament per a designar els éssers i les coses reals, sinó, encara, per a designar tot allò altre que concebem com una entitat, ço és, abstraccions que no tenen existència sinó en idea (qualitats, estats, accions, etc).

Notem que l'expressió «abstraccions que no tenen existència sinó en idea», ens obre la porta a la interpretació d'aquestes abstraccions amb una finalitat ideològica. L'ús que en fa Fuster es troba en totes les obres de l'assagista amb diferents finalitats. Les que introduïrem aquí són usades per qualificar, per valorar allò a què es refereixen, és a dir, tenen una funció generalment anafòrica i, alhora, me-

3. Especialment a Fabra (1983-1984, § 595).

tafòrica i, per tant, argumentativa. De vegades, hi ha tot un marc metafòric que valora els esdeveniments històrics:

(1) El Tercer món ha viscut, durant segles, i en alguns llocs des de sempre, en una dolorosa *catalèpsia*. De tant en tant, es manifesta amb *espasmes* violents. Però les «revolucionsitas» semestrals de l'Amèrica hispànica, les revoltes i les guerres dels africans i dels asiàtics, solament són *erupcions* epidèmiques. (Fuster, 1965, p. 24)

Els noms marcats ens ofereixen una identificació ben evident de les revoltes com el resultat inevitable i inútil d'una malaltia crònica. Els pobres, de tant en tant, es rebel·len contra els poders occidentals, sense cap organització ni previsió de les conseqüències («revolucionsitas», en definitiva).

D'altres nominalitzacions es creen a partir d'un nom pres amb un sentit totalitzador, aglutinador, com l'ús del mot *quaresma* per esmentar els quaranta anys de totalitarisme del general Francisco Franco:

(2) La «quaresma» de Franco. (Fuster, 1981, p. 34)

El mot no sols es refereix al temps expandit (de quaranta dies a quaranta anys), sinó, i sobretot, al temps de dejuni, de privació, de mancança de llibertats.

A partir de l'estudi dels noms en l'obra de Fuster es pot resseguir tot l'itinerari argumentatiu de l'autor. Especialment en l'article «¿Qui és català?» de l'opuscle *Ara o mai* (1981). Només uns quants noms per aclarir-nos la ideologia restrictiva de la pertinença a la nació catalana: *allau de castellanoparlants*, *invasió pacífica*, *emigració*, *integració*, *tràmit*, *escrúpol*, *acomodació*...

Identificant aquests mots, podríem interioritzar que el perill de la castellanització no es deu a la introducció d'immigrants de qualsevol índole, bàsicament són «la fauna burocràtica i acadèmica, els qui s'irriten davant el fet català: davant el fet idiomàtic català» (Fuster, 1981, p. 53-54).

6. ELS ADJECTIUS

L'adjectiu és, ben probablement, l'element més estudiat en l'obra de Fuster i, per tant, només ens hi detindrem unes ratlles. Se n'han ocupat Salvador (1994), Colomina (1994) i Iborra (1982), entre d'altres. L'adjectiu representa un element vivificador, descoagulador, fins i tot, que capgira ben sovint el significat d'un nom i l'actualitza de manera ben sorprenent. L'interès, però, rau en la tècnica fusteriana d'introduir una manipulació associada a les valoracions que reben alguns noms. No hi ha un sol adjectiu que sigui sobrer, ni quan usa el que Colomina anomena *tresetes*, tres adjectius plegats que qualifiquen un sol nom. L'ús de

l'adjectiu situa el lector exactament en la idea que Fuster transmet i, com amb els noms, el fa resseguir de manera lineal la postura dialèctica de l'assagista.

Fabra es refereix d'alguna manera a la funció valorativa en distingir els adjectius determinatius i els predicatius, i ho fa des del punt de vista sintàctic, però s'hi intueix una matisació semàntica (Fabra, 2002 [1956], § 26):

En el cas de *el cavall blanc*, l'adjectiu *blanc* indica una característica que no és comuna a tots els cavalls, i per això pot fer de complement determinatiu del mot *cavall*.

I quan introdueix el terme que anomena *predicatiu* per tal de diferenciar-hi els adjectius no determinatius (Fabra, 2002 [1956], § 84):

En conjunts com *la gentil Maria*, *l'honorable president*, l'adjectiu és un afeïtó merament ornamental o dictat per una raó de cortesia, el qual no té res a veure amb la determinació del nom al qual va adjuntat; ara, que, en la majoria dels casos en què un adjectiu apareix adjuntat a un nom sense ésser-ne un complement determinatiu, és que la idea expressada per aquell adjectiu té una relació lògica amb el pensament expressat per aquesta frase.

El mateix Fabra es refereix a «una relació lògica amb el pensament expressat», però Fuster va més enllà. De vegades, els adjectius estan força metaforitzats i esdevenen, malgrat això, adjectius determinatius: «modesta almoïna», «petit polític»...

En definitiva, en l'adjectiu trobem —més enllà del recurs sorprenent, de l'efecte humorístic, de la confrontació pragmàtica— el complement perfecte a una ideologització del nom. Adjectiu i nom es converteixen en una parella (o un trio), enganxats de vegades de manera forçada, que expressen vertaderes argumentacions basades en una tria insòlita, càustica, però del tot clarificadora del seu pensament.⁴

7. L'ADVERBI

D'una manera semblant actua l'adverbi. No tots els adverbis, tanmateix. El mateix Fabra distingeix entre «els adverbis pròpiament dits (adverbis de manera)» i d'altres (Fabra, 2002 [1956], § 93):

que expressen la relació lògica que hi ha entre el que es diu en la proposició en què figuren i el que s'ha dit en una proposició precedent (oposició, conseqüència, addició, etc.); [...].

4. És molt interessant l'aportació de Colomina, el qual fa referència a una citació de Fuster: l'adjectiu és «la part de l'oració menys comprometedora de totes», segons la qual, doncs, és també la més lliure.

Es refereix, evidentment, als adverbis o locucions adverbials conjuncionals, a les quals afegeix també les conjuncions o locucions conjuntives que alguns especialistes anomenen *parentètiques* (per exemple, Cuenca, 2006). Continuem amb aquest paràgraf perquè és força aclaridor en l'objectiu que es persegueix (Fabra, 2002 [1956], § 93):

Aquests mots i locucions no pot dir-se que siguin modificadors del verb ni de cap mot de la proposició a la qual vénen a afegir-se introduint-la o afegint-s'hi. [...] Altres vegades l'afegitó adverbial no fa sinó indicar l'opinió del qui parla relativament a allò que diu (adverbis d'afirmació, de dubte, etc.).

Aquesta darrera reflexió és molt interessant per tal com il·lustra la dèria de Fuster per arrodonir l'expressió exacta mitjançant tot de formes que s'hi aproximen, com un objectiu fotogràfic, fins a arribar a definir l'objecte amb precisió. Fuster defineix l'assaig (recordant els antecedents del gènere) com una provatura, una aproximació i aquesta va prenent forma en la mateixa construcció del discurs: l'assaig, doncs, «no és mai sobre un tema, sinó cap a un tema».

Molt sovint reformula afirmacions o qualificacions mitjançant els adverbis, utilitzant una estratègia que es pot anomenar *reformulació mitigadora*, que utilitza diverses estructures per mitigar, fer menys dur o absolut, l'abast d'un terme o d'una proposició que podria entendre's com excessivament agosarada, o, fins i tot, errònia:

(3) Però no una «literatura» com la dels països veïns. *Certament*, mai no hi faltaren algunes temptatives «cultes», encara que no ideològicament interessades. (Fuster, 1981, p. 15)

(4) Amb el Modernisme, la literatura catalana no es venia *més*. *Bé*: no es venia encara *prou*. (Fuster, 1981, p. 26)

En els dos casos, hi ha una reducció de l'afirmació anterior mitjançant un adverbi. En el primer cas, *certament* accepta d'antuvi qualsevol matisació que s'hi faci posteriorment a l'existència d'una literatura culta en el període de la Decadència. En el segon, *bé* redueix l'abast d'un altre adverbi, *més*, perquè es podria contraposar amb dades que efectivament la literatura catalana tenia major quantitat de compradors durant el Modernisme.

8. LES CONCESSIVES

L'estratègia de la concessió, que es remunta a la retòrica clàssica, consisteix en una mena d'engany pragmàtic que aconsegueix rebatre un argument amb el qual hom semblava estar-hi d'acord.

Tot i que la sintaxi no gaudeix de l'estructuració i el rigor d'anàlisi d'altres parts de la gramàtica o de l'ortografia en l'obra de Fabra, es pot obtenir una interessant informació del seu tractament.

Fabra classifica les concessives com oracions coordinades, al costat de les adversatives. Segurament, perquè les jutja semblants (Fabra, 2002 [1956], apèndix XIX):

Adversatives: Enllacen elements dels quals un és correctiu de l'altre.

Concessives: Enllacen dos elements més o menys incompatibles, però de tal forma que l'acceptació d'un d'ells serveix per a destacar l'altre.

Actualment, es classifiquen les concessives en el grup de les interordinades, si s'assemblen a les condicionals, o bé entre les coordinades, si són pròximes a les adversatives.

Interessa destacar de Fabra, que tot i no referir-se a l'acceptació d'un dels components de l'oració (o oracions) per rebatre'n seguidament una part o la totalitat, mostra aquesta funció pragmàtica en els exemples: «Accepto el que dius, així i tot, crec que no tens raó», o en un altre exemple en què la relació amb les condicionals es veu evident, fins i tot per l'ús de la conjunció condicional *si*: «Si pensaves que jo cediria, t'has equivocat». També en l'explicació de l'adverbi conjuntiu *altrament* diu (Fabra, 2002 [1956], apèndix XIX):

Amb aquesta conjunció es vigoritza una afirmació admetent la possibilitat que no fos certa i veient què en sortiria.

Tanmateix, inclou la locució *no solament..., sinó* com a concessiva, malgrat que actualment només considerariem de manera puntual aquesta funció (Fabra, 2002 [1956], apèndix XIX):

No solament és molt treballador, sinó molt honorat.

Tota aquesta vacil·lació ha estat després ben definida i sistematitzada en les gramàtiques posteriors, sobretot en la *Gramàtica del català contemporani* dirigida per Joan Solà; tanmateix, no s'ha de negar la dificultat amb què hom s'hi ha d'enfrontar, si vol dedicar-s'hi.

Fuster usa les concessives amb escreix. No oblidem que la *concessio* forma una part importantíssima de l'argumentació retòrica basada en l'acceptació parcial o provisional del discurs de l'adversari, mitjançant la qual es reforça l'èmfasi en la formulació del segon membre oracional.

(5) El cas, però,⁵ era que la llavor llançada no tardà a rebrotar, i ara com una necessitat civil més àmplia. (Fuster, 1982a, p. 24)

Sovint apareixen en la llengua parlada estructures concessives que usen connectors no tipificats en les gramàtiques, però que actuen clarament en aquesta direcció. Fuster imita, de vegades, la manera oral i introdueix marcadors i estructures pròpies del llenguatge col·loquial. Per exemple:

(6) Potser el cas més paregut al nostre era el basc, i tampoc massa... (Fuster, 1982a, p. 10)

«I tampoc massa» és una estructura típicament oral, no sols perquè la conjunció *i* no actua d'enllaç copulatiu, sinó també perquè *massa* s'ha usat de manera que considerariem gramaticalment errònia, tot i que és característica del valencià col·loquial que no fa servir el normatiu *gaire*.

En aquestes construccions en què la concessió apareix en l'apòdosi, es produeix una neutralització entre la formulació concessiva i l'adversativa, la qual cosa condueix a pensar que Fabra veié en aquesta neutralització la justificació per incloure les concessives en el grup de les oracions coordinades.

Fuster usa les concessives amb la finalitat de reformular proposicions enunciatives per si mateix per mitigar-ne l'abast:

(7) Ja sé que val més una mica que no res, i hem d'acceptar les coses com vénen. No ens hi hauríem de resignar, però. (Fuster, 1981, p. 41)

Podem concloure, doncs, que la tasca literària de Fuster s'inscriu en un seguiment estricte de la normativa de Fabra; tanmateix, això no lleva que un escriptor de la seua vàlua hagi conduït la llengua per camins (alguns dels quals ja intuïa el mateix Fabra) diferents dels que podíem esperar d'un seguiment imitatiu i no creatiu del gramàtic.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ANSCOMBRE, Jean-Claude; DUCROT, Oswald (1983). *L'argumentation dans la langue*. Bruxelles: Pierre Mardaga. [Hi ha traducció castellana: (1994). *La argumentación en la lengua*. Madrid: Gredos]
- CALAFORRA, Guillem (1999). *Paraules, idees i accions: Reflexions «sociològiques» per a lingüistes*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

5. Ja Fabra fa notar que la conjunció *però* posposada té un valor concessiu (Fabra, 2002 [1956], apèndix XIX).

- COLOMINA I CASTANYER, Jordi (1994). «La llengua literària segons Joan Fuster». A: *Homenatge a Joan Fuster*. València: Generalitat Valenciana. Conselleria de Cultura: Consell Valencià de Cultura, p. 61-80.
- CUENCA, Maria Josep (2006). *La connexió i els connectors*. Vic: Eumo.
- FABRA, Pompeu (1983-1984). *Converses filològiques*. Vol. I i II. Ed. a cura de Joaquim Rafel i Fontanals. Barcelona: EDHASA. 2 v.
- (2002 [1956]). *Gramàtica catalana*. 17a ed. Barcelona: Teide.
- FERRANDO, Antoni (2000). «Introducció». A: FUSTER, Joan. *Correspondència*. Ed. dirigida per Antoni Furió. Vol. IV. Preparat per Antoni Ferrando. València: Universitat de València: Eliseu Climent, p. 9-55.
- FUENTES, Catalina; ALCAIDE, Esperanza (2007). *La argumentación lingüística i sus medios de expresión*. Madrid: Arco Libros.
- FUSTER, Joan (1965). *Causar-se d'esperar*. Barcelona: Editorial A. C.
- (1968a). *Examen de consciència*. Barcelona: Edicions 62.
- (1968b). *Obres completes*. Vol. I. Barcelona: Edicions 62.
- (1981). *Ara o mai*. València: Tres i quatre.
- (1982a). *País Valencià, per què?* València: Eliseu Climent.
- (1982b). *Joan Fuster en els seus millors escrits*. Barcelona: Miquel Arimany.
- (1992). *Estudis d'història cultural. Antologia de textos*. Pròleg i selecció de Francesc Pérez i Moragón. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I.
- (2000). *Correspondència*. Ed. dirigida per Antoni Furió. Vol. IV. Preparat per Antoni Ferrando. València: Universitat de València: Eliseu Climent.
- GINEBRA, Jordi (2008). «Joan Fuster i la llengua estàndard». A: PÉREZ SALDANYA, Manuel [ed.]. *Joan Fuster: llengua i estil*. València: Universitat de València.
- HALLIDAY, Michael A. K. (1998). «Things and relations: Regrammaticising experience as technical knowledge». A: MARTIN, J. R.; VEEL, Robert. *Reading science: Critical and functional perspectives on discourse of science*. Londres: Routledge, p. 185-235.
- IBORRA, Josep (1982). *Fuster portàtil*. València: Tres i quatre.
- LABORDA, Xavier (2006). «Argumentació i retòrica, una descoberta formal i ideològica». A: ALTURO, Núria [et al.]. *L'argumentació*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- MURGADES, Josep (1996). *Llengua i discriminació*. Barcelona: Curial, p. 119-135.
- PÉREZ I MORAGÓN, Francesc (1992). «Pròleg». A: FUSTER, Joan. *Estudis d'història cultural. Antologia de textos*. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I.
- SALVADOR, Vicent (1994). *Fuster o l'estratègia del centaure. Per a una anàlisi del discurs fusterià*. Picanya: Edicions del Bullent.
- (2000). «L'estil nominalitzat». *Caplletra* [València], núm. 29, p. 69-82.
- (2001). *Els arxius del discurs. Episodis valencians d'història social de la llengua i la literatura*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2006). «Argumentació i estructures lingüístiques». A: ALTURO, Núria [et al.]. *L'argumentació*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- SARAGOSSÀ, Abelard (2007). *Reivindicació del valencià: Una contribució*. València: Tabarca Llibres.
- SOLÉ I CAMARDONS, Jordi (2007). *La llengua que ens va parir: Set pensadors a la recerca del català*. Barcelona: Dux.